

Áttörést jelenthet-e az e-könyv a könyvtári szolgáltatásban?

A cikk szerzője a könyvtári gyakorlat megújulását (esetleg) hordozó, általa „transzformatívna” nevezett technológiákat kutatja. Ezúttal az egyik reménybeli technológiai csodafegyvert, az elektronikus könyvet veszi górcső alá. Az e-könyvről számos híradás, sajtóanyag népszerűsítette azt a nézetet, hogy a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat alapjaiban fogja átforgatni. A skóciai Glasgow egyetemének könyvtárában dolgozó szerző túlzónak, leegyszerűsítőnek találja mindezt, és ezért is vizsgálja most a – részben az e-bookok terjesztésében érdekelt szolgáltatók által generált – beszámolókat, amelyek a nyomtatott könyv haláláról, az elektronikus könyv felemelkedéséről tudósítanak, utóbbit egyenesen az egyre kevesebb látogatót vonzó könyvtárak megmentőjeként ünneplve.

A rideg statisztikai számok tükrében a helyzet kisé más képet mutat, mint amelyet a hírlapok hangzatos szalagcímei festenek elénk. (Tény viszont, hogy eltérés mutatkozik a felsőoktatási/kutatói könyvtárak, illetve a közművelődési/nyilvános könyvtárak adatai között, mint látni fogjuk.) Ha szemügyre vesszük, hogy az első internetes böngésző megjelenése óta miként alakult a könyvtárhasználat a skóciai egyetemeken, azt látjuk, hogy a 2007/2008-as tanévben 34 százalékkal több nyomtatott könyvet kölcsönöztek, mint 1993/1994-ben! Mindehhez hozzáteendő, hogy az egyetemi hallgatók száma ebben a periódusban nem növekedett számottevően, tehát nem a hallgatói létszám alakulásának kell betudnunk a könyvtári kölcsönzések számának növekedését. Mindez tehát nem látszik alátámasztani a nyomtatott könyv haláláról szóló híradásokat. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a nyilvános könyvtárak negatív, apadó kölcsönzési adatait vetítik rá a felsőoktatás-kutatás könyvtárait. Elővigyázatosan kell azonban eljárni a nyilvános könyvtárak adatainak elemzésekor, hiszen a nyomtatott könyvektől való elfordulás nem egyértelműen jelzi az elektronikus könyvek térnyerését. Egyes statisztikák arra mutatnak rá, hogy miközben egyes országokban a

könyvtári kölcsönzések száma csökkent, az emberek egyre több könyvet vásárolnak. Magyarán a társadalmi jólét növekedésével a könyvvásárlás lépett a könyvkölcsönzés helyébe. Természetesen ez a jelenség nem minden társadalmat jellemez, de érdemes vele számolnunk, ha a kérdést a maga komplexitásában próbáljuk megragadni.

A probléma bonyolultságát jelzi az olvasói magatartás kiszámíthatatlansága. Az Egyesült Királyság területén tehát a közkönyvtárakban egyre kevesebb, a felsőoktatási könyvtárakban egyre több nyomtatott könyvet kölcsönöznek, holott épp az ellenkező tendenciát várnánk, lévén az elektronikus könyv előnyei éppen a felsőoktatásban, a kutatás-tanulás során érvényesülhetnek, míg azt gondolnánk, hogy akik kedvtelésből olvasnak, a kényelmi szempontokat helyezve előtérbe, a nyomtatott könyvet választják. Épp ezért még jobban árnyalja mindezt, hogy a kutatásban-felsőoktatásban már rég lezajlott az elektronikus folyóirat kontra nyomtatott folyóirat közötti harc, egyértelműen az előbbi győzelmével. Felsőoktatási környezetben mára az a jellemző, hogy az olvasók az elektronikus folyóiratokat részesítik előnyben a nyomtatottakkal szemben. Kérdés, hogy miért nem tapasztaljuk ugyanezt az e-könyvek terén – miért az idegenkedés a rokon eszköz, az e-könyv iránt?

Az egyik kézenfekvő válasz, hogy az e-bookok erőteljesen platformfüggők, míg egy elektronikus folyóirat olvasásához elegendő egy Adobe Readerrel „felszerelt” böngésző. Olybá tűnik, hogy az e-bookok kiadói ugyanabba a hibába esnek, mint a lemezgyártók. Utóbbiak oktalan peresedésbe kezdtek a fájlmegosztók ellen ahelyett, hogy megpróbálták volna valami versenyképes, a korábbi bakelit lemezekhez hasonlóan népszerű formátummal előrukkolni. Az e-book a mai formájában, a maga értelmetlen és nevetséges kiegészítő funkcióival és oktandi szerzői jogi védelmével felér egy lidércnyomással mind az olvasó, mind az e-könyvszolgáltatást propagálni hivatott könyvtáros szemszögéből nézve. Jó példa az átgondolatlan

műszaki megoldásokra, hogy egyes e-book-szolgáltatók a túlzottan gyorsan kattintgató felhasználót keresőrobotként azonosítják, és automatikusan kidobják a rendszerből. Hasonlóképpen előfordul, hogy ha egy e-bookot a licenc által engedélyezettnél több személy szeretne olvasni, a hozzáférést anélkül utasítja el a rendszer, hogy arra különösebb magyarázatot adna, kétségek között hagyva a méltán frusztrált felhasználót.

A tények tükrében tehát úgy látszik, nem megalapozottak azok az állítások, amelyek szerint a nyomtatott könyveknek leáldozott, és ideje áttérni az e-bookok beszerzésére. Sőt, mint láttuk, a felsőoktatási könyvtárakban a nyomtatott könyvek növekvő népszerűségnek örvendenek. Arra sincs nyilvánvaló bizonyíték, hogy az elektronikus könyvek vissza fogják vonzani a könyvtáraktól elpártoló felhasználókat. Nem kizárt, hogy az utóbbi tendencia mögött a könyvbeszerzések szokások átalakulása, a könyvkölcsönzésről a könyvvásárlásra való áttérés áll, vagy egyszerűen egyre kevesebb ember tölti olvasással a szabadidejét. A könyvkölcsönzési statisztikák alakításában tehát több tényező is közrejátszhat. Ami viszont bizonyossággal elmondható: az e-könyvek megjelenése magában kevés ahhoz, hogy a nyomtatott könyvek „halálát” előidézzék.

A JISC (*Joint Information Systems Committee*) 2009-ben készített egy jelentést az elektronikus könyvek szerepéről, amelyben olykor egymásnak igencsak ellentmondó adatokat állít egymás mellé. Volt például olyan kiadó, amely állotta, hogy nagymértékben csökkent az általa kiadott, és a JISC „national e-book observatory” elnevezésű projektje által ingyenesen letölthetővé tett tankönyv nyomtatott változatának eladása. A CIBER cég által készített kezdeti elemzések azonban azt mutatták, hogy a projektben érintett címek elektronikus hozzáférhetősége nem befolyásolta a nyomtatott példányok eladását. A jelentésben hasonlóképp ellentmondásos információk találhatók az egyetemi hallgatók e-könyvigényére vonatkozóan.

Összefoglalva, ahhoz, hogy az elektronikus könyv valódi áttörést hozzon a könyvtári világban, számos problémára kell gyógyírt találni. Mindenekelőtt egy újszerű üzleti modellre volna szükség, amely számol azzal, hogy jelentős eltérés van az elektronikus könyvek és az elektronikus folyóiratok piaca között, lévén az e-bookokat elsősorban egyetemi hallgatók vásárolják, az e-folyóiratokra pedig inkább könyvtárak fizetnek elő. Reménnyel tölthet el e téren a zenei piacon újabban érvényesülő, az illegális fájlmegosztást kiszorítani látszó értékesítési modell felbukkanása. A következő megoldandó probléma, hogy úgy tűnik, az e-könyveket egyelőre a „technofilek” igényeire szabták, s nem az egyszerű felhasználókéra. Szükséges volna tehát az e-folyóiratokéhoz hasonló, könnyen kezelhető formátum kifejlesztése. Továbbá ahhoz, hogy az e-book az e-folyóirathoz hasonló népszerűségre tegyen szert, elengedhetetlen, hogy a visszakereshetősége a megfelelő szinten legyen megoldva. Ehhez kevés, ha az e-bookszolgáltató lehetővé teszi az olvasói jogosultságokkal tisztában nem lévő Google számára, hogy indexelje a művek teljes tartalmát (ahogy a JISC javasolja), sokkal inkább arra volna szükség, hogy a könyvtárak a szolgáltatókkal karöltve olyan, a Google-éhoz hasonlóan megbízható kereső alkalmazásokat dolgozzanak ki, amelyek az autentikált hozzáférést garantáló, megbízható URL-lel szolgálnak az olvasó számára.

Ha a felsorolt problémákkal végre sikerült megbirkózni, beköszönhet végre az e-könyv várva várt hajnala, ami feltehetőleg nem jelenti egyszersmind a nyomtatott könyvek alkonyát. Sokkal valószínűbb a hibrid modell továbbélése. E modellben azonban az eddiginél jóval nagyobb szerep jut majd az e-könyveknek, amelyek ekképpen a könyvtári szolgáltatások revolúciója helyett azok evolúciójához járulnak hozzá.

/JOINT, Nicholas: The electronic book: a transformational library technology? = Library Review, 59. köt. 2. sz. 2010. p. 82–91./

(Dancs Szabolcs)